

Justitieutskottets betänkande

1981/82:6

om förenklad domskrivning (prop. 1980/81:175 jämte motioner)

Propositionen m. m.

I proposition 1980/81:175 har regeringen (justitiedepartementet) efter hörande av lagrådet föreslagit riksdagen att anta i propositionen framlagt förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.

Rörande propositionens huvudsakliga innehåll hänvisar utskottet till vad som anförs i det följande under rubriken Utskottet på s. 3.

I samband med propositionen behandlar utskottet de med anledning av propositionen väckta motionerna 1980/81:2127 av Allan Ekström (m), 1980/81:2146 av Lisa Mattson m. fl. (s), 1980/81:2147 av Hans Petersson i Röstånga (fp) och 1980/81:2148 av Lars Werner m. fl. (vpk). Motionsyrkan- dena redovisas på s. 2.

Det lagförslag som är fogat vid propositionen har följande lydelse.

Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 1 § och 30 kap. 6 § rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap. 1§¹

Protokoll skall föras för varje mål särskilt.

Över handläggning, som företages av lagfaren domare ensam eller av tjänsteman vid domstolen och ej sker vid sammanträde för förhandling, vare förande av protokoll ej erforderligt. Vid måls avskrivning, som ej sker i samband med förhandling, erfordras ej heller protokoll.

I mål, som rör allenast ansvar för brott, må, om den tilltalade erkänt gärningen och annan brottspåföljd än böter ej ådömes, i stället för protokoll föras anteckningar enligt de närmare föreskrifter, som meddelas av regeringen.

När dom i brottmål vid underrätt utfärdas i förenklad form enligt 30 kap. 6 § får i stället för protokoll föras anteckningar enligt de närmare föreskrifter, som meddelas av regeringen.

30 kap. 6 §²

I mål, som rör allenast ansvar för brott, må, om den tilltalade erkänt

Har den tilltalade erkänt gärningen och bestäms brottspåföljden till

¹ Senaste lydelse 1974:573

² Senaste lydelse 1969:101.

Nuvarande lydelse

gärningen och annan brottspåföljd än böter ej ädömes, domen utfärdas i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, må och utfärdas i förenklad form.

Föreslagen lydelse

annat än fängelse eller till fängelse i högst sex månader, får domen utfärdas i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form.

Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket första meningen endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1982.

Motionerna

I motion 1980/81:2127 av Allan Ekström (m) hemställs att riksdagen beslutar anta förslaget till ny lydelse av 30 kap. 6 § rättegångsbalken med följande tillägg till första stycket första meningen:

— — — form, om varken hänsynen till den tilltalade eller det allmänna intresset av insyn i domstolsverksamheten talar häremot.

I motion 1980/81:2146 av Lisa Mattson m. fl. (s) hemställs att riksdagen beslutar att avslå proposition 1980/81:175.

I motion 1980/81:2147 av Hans Petersson i Röstånga (fp) hemställs att riksdagen, med avslag på proposition 1980/81:175 i denna del, beslutar att 30 kap. 6 § rättegångsbalken skall ges följande lydelse:

Har den tilltalade erkänt gärningen och bestäms brottspåföljden till annat än fängelse eller överlämnande till särskild vård får domen utfärdas i förenklad form. Dom varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form.

Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket första meningen endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

I motion 1980/81:2148 av Lars Werner m. fl. (vpk) föreslås att riksdagen beslutar avslå proposition 1980/81:175 om förenklad domskrivning.

Utskottet*Inledning*

Lagmännen i Stockholms, Göteborgs och Malmö tingsrätter föreslog i en skrivelse till justitiedepartementet år 1979 vissa förenklingar av domskrivningen i brottmål. Främst med anledning härav utarbetades inom justitiedepartementet promemorian (Ds Ju 1980:6) Förenklad domskrivning. Förslagen i promemorian är mindre långtgående än lagmännens förslag.

Promemorian har remissbehandlats. Propositionen bygger på promemorian och remissyttrandena över den. Lagrådet har yttrat sig i ärendet. Majoriteten har lämnat förslaget utan erinran.

Frågan om förenkling av domskrivningen inom ramen för gällande lagstiftning har under senare tid uppmärksammats bl. a. inom domarkåren. En inom Sveriges domareförbund utarbetad promemoria i ämnet har i dagarna publicerats med ett förord av chefen för justitiedepartementet.

Gällande ordning

Domar skall avfattas skriftligen. De skall bl. a. innehålla domskäl med uppgift om vad som är bevisat i målet. I vissa fall får domen utfärdas i förenklad form. Det innebär bl. a. att domstolen inte behöver skriva några domskäl. För att dom skall få utfärdas i förenklad form måste vissa förutsättningar vara uppfyllda. När det gäller brottmål är den första att gärningen är erkänd. Den andra förutsättningen är att påföljden inte bestäms till annat än böter. Slutligen krävs att målet inte gäller annat än ansvar för brott. Det sista innebär t. ex. att domstolen inte får utfärda dom i förenklad form när den avgör en fråga om enskilt anspråk (i praktiken i regel frågor om skadestånd) samtidigt som den dömer i ett brottmål.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att möjligheten att utfärda dom i förenklad form i brottmål utvidgas så att den kan användas – under förutsättning att gärningen har erkänts – även när någon döms till fängelse upp till sex månader, till villkorlig dom, skyddstillsyn, överlämnande till särskild vård eller disciplinstraff för krigsman. Enligt förslaget skall dom kunna utfärdas i förenklad form också när ett enskilt anspråk är uppe till prövning samtidigt som ansvarsfrågan. Detta skall dock kunna ske endast om anspråket medges eller om saken är uppenbar.

Överväganden

Bakgrunden till förslaget i propositionen är önskemålet att rationalisera domskrivningen och därmed minska kostnaderna för domstolarnas verksamhet. I några av de motioner som har väckts med anledning av propositionen framhålls att förslaget inte innebär några större besparingseffekter, och i motion 2148 anförs att förslaget bör avslås redan därför. Inte heller departementschefen anser att besparingseffekterna är särskilt stora men betonar att alla tillfällen till besparingar inom domstolsväsendet bör tas till vara.

Utskottet vill inledningsvis anföra att det givetvis är angeläget att man på olika sätt försöker göra besparingar inom domstolsväsendet liksom inom

andra delar av den statliga verksamheten. Utskottet vill dock, i likhet med departementschefen, slå fast att besparingssträvandena inte får gå ut över intresset av att rättssäkerheten upprätthålls.

Enligt utskottets mening är det uppenbart att förslaget i propositionen kan medföra vissa rationaliseringsvinster. Avgörande för om det bör genomföras blir med denna bedömning således övriga effekter av förslaget. Härvid tilldrar sig förslagets innebörd från rättssäkerhetssynpunkt störst intresse.

Rättssäkerhetsaspekterna tas också upp i alla motionerna. I motion 2127 godtas att det blir möjligt att utfärda dom i förenklad form i den utsträckning som har föreslagits i propositionen; motionären anser dock att vissa begränsningar i tillämpningsområdet som departementschefen har förordat i motiveringen till förslaget bör komma till uttryck i lagtexten. I motion 2147 godtas en viss utvidgning av möjligheterna att utfärda dom i förenklad form. Motionären anser dock att domstolarna inte skall få utfärda dom i förenklad form när påföljden bestäms till fängelse eller överlämnande till särskild vård. I motion 2146 hävdas att förslaget bör avslås, eftersom det innebär avsteg från den grundläggande principen i svenskt rättsväsende att den enskilde och allmänheten genom domskälen skall kunna få reda på och kunna kontrollera hur rätten kommit fram till domslutet. I motion 2148 framförs liknande synpunkter.

Utskottet anser att huvudprincipen givetvis måste vara den att domstolarna motiverar sina beslut: en annan ordning skulle kunna medföra rättsförluster för enskilda och försvåra insynen i domstolsverksamheten. Enligt utskottets mening är det dock uppenbart att det finns situationer då en viss utgång framstår som så självklar eller odiskutabel att det knappast finns något behov av att den uttryckligen motiveras. En ordning som innebär att domstolarna ges möjlighet utöver vad som gäller f. n. att utfärda domar utan domskäl i sådana fall bör enligt utskottets mening välkomnas. Utskottets övertäganden i det följande görs mot bakgrund av vad som nu har sagts.

Utskottet anser, som nyss har berörts, att huvudregeln alltid måste vara att domstolarna motiverar sina beslut. Någon ändring i detta hänseende föreslås inte heller i propositionen, utan innebörden av förslaget är endast att domstolarna ges större möjlighet att låta bli att skriva domskäl. Departementschefen framhåller också att domstolen i varje enskilt fall skall pröva om fullständig dom behövs; presumptionen vid denna prövning blir enligt utskottets synsätt att fullständig dom skall utfärdas.

För att dom skall få utfärdas i förenklad form krävs enligt förslaget liksom enligt gällande rätt att den tilltalade har erkänt gärningen. En av de invändningar mot förslaget som framförs i motion 2147 är att det i vissa fall kan vara tveksamt att avgöra vad ett erkännande omfattar. Utskottet vill framhålla att bedömningen av vad ett erkännande omfattar alltid ingår som ett led i domstolarnas ställningstagande till ansvarsfrågan i mål där den tilltalade förklarar att han erkänner gärningen. Domstolarna måste således göra den bedömningen oavsett vilka regler som gäller beträffande domskriv-

ningen. Om det vid denna bedömning visar sig att det är tveksamt vad ett erkännande omfattar – något som främst torde inträffa när den tilltalade inte biträds av försvarare – är det enligt utskottets mening uppenbart att domstolen alltid, oavsett om förutsättningarna att utfärda dom i förenklad form utvidgas eller inte, skall utfärda fullständig dom.

Enligt utskottets mening bör en utvidgning av möjligheten att utfärda dom i förenklad form inte innebära att domskälen utelämnas i komplicerade mål. Syftet med den föreslagna reformen är, enligt vad departementschefen anför, att förenkla domskrivningen i de fall då parter eller andra inte har något befogat intresse av att få en fullständig dom. Detta innebär att dom skall kunna utfärdas i förenklad form endast då målet är av jämförelsevis enkel beskaffenhet. Som exempel på mål av sådan beskaffenhet nämner departementschefen erkända mål om stölder, enkla former av bedrägeri eller förskingring, tillgrepp av fortskaffningsmedel, misshandel samt våld mot tjänsteman i de fall brottet inte framstår som särskilt kvalificerat utan att likväl kunna betraktas som ringa. Utskottet delar departementschefens uppfattning att domskälen ofta kan utelämnas i mål av dessa slag. Även andra slag av mål, t. ex. mål om rattfylleri och andra trafikbrott, kan här nämnas som exempel. Utskottet vill dock betona att det avgörande för bedömningen måste vara omständigheterna i de enskilda målen. Bland omständigheter som medför att fullständig dom skall utfärdas kan, som departementschefen gör, nämnas att den rättsliga bedömningen är tveksam. I detta sammanhang vill utskottet erinra om att det kan inträffa att den rättsliga bedömningen framstår som självklar för domstolarna, åklagarna och försvararna men svårbegriplig för den tilltalade eller allmänheten. Enligt utskottets mening måste det i kravet på att dom i förenklad form inte skall få utfärdas när den rättsliga bedömningen är tveksam ligga att domstolarna bör motivera sina avgöranden i sådana fall som nu har berörts.

Utskottet vill slå fast att förenklingar i domskrivningen inte får gå ut över intresset att enskilda och allmänheten skall ha möjlighet att få kunskap om varför domstolen har valt en viss påföljd. Denna möjlighet är från den enskildes synpunkt viktig inte minst för att han skall kunna ta ställning till om domen bör överklagas. För att kravet på insyn skall tillgodoses krävs dock, som redan har antytts, enligt utskottets mening inte att domstolarna alltid motiverar sina beslut uttryckligen; det finns fall då valet av påföljd framstår som självklart. Som departementschefen anför skall dom i förenklad form få utfärdas endast då den valda påföljden inte avviker från vad som normalt brukar utdömas. Stor betydelse bör såsom departementschefen anger tillmätas den inställningen parterna kan ha till den valda påföljden och i vad mån den framstår som väntad för dem: är det troligt att domen kommer att överklagas bör den inte få utfärdas i förenklad form.

Redan av vad som nu har sagts måste anses följa att domstolarna i regel bör motivera längre fängelsestraff: straffmätningen i sådana fall kan nämligen sällan anses given. I propositionen föreslås att det även som en formell

förutsättning ställs upp att dom inte får utfärdas i förenklad form om påföljden bestäms till fängelse i mera än sex månader. I motion 2147 yrkas, som tidigare har nämnts, en ändring av lagtexten av innebörd att dom i förenklad form aldrig skall få utfärdas när påföljden bestäms till fängelse eller till överlämnande till särskild vård. Utskottet har förståelse för de motiv som ligger bakom motionärens uppfattning men anser, med hänvisning till vad som tidigare har sagts om den föreslagna lagstiftningens tillämpning, att det inte är påkallat att den av motionären förordade begränsningen görs.

Sammanfattningsvis gör utskottet således den bedömningen att förslaget i propositionen innebär en välkommen utvidgning av möjligheterna till förenklad domskrivning som fyller ett praktiskt behov och som låter sig förena med rättssäkerhetsintressena. Något behov av att göra ett sådant tillägg till den föreslagna lagtexten som föreslås i motion 2127 finns enligt utskottets mening inte. Utskottet förordar således att förslaget i propositionen antas och att motionerna avslås.

Ikraftträdandet av lagändringen bör bestämmas till den 1 april 1982. I övrigt föranleder propositionen eller motionerna inget uttalande av utskottet.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *avslag på proposition 1980/81:175*
att riksdagen avslår motionerna 1980/81:2146 och 1980/81:2148.
2. att riksdagen med avslag på motionerna 1980/81:2127 och 1980/81:2147 antar 30 kap. 6 § i det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken.
3. att riksdagen antar det under moment 2 nämnda lagförslaget i den mån det inte omfattas av utskottets hemställan där, dock med den ändringen att tidpunkten för ikraftträdandet bestäms till den 1 april 1982.

Stockholm den 3 november 1981

På justitieutskottets vägnar

BERTIL LIDGARD

Närvarande: Bertil Lidgard (m), Lisa Mattson (s), Åke Polstam (c), Eric Jönsson (s), Hans Petersson i Röstänga (fp), Arne Nygren (s), Björn Körlof (m), Lilly Bergander (s), Gunilla André (c), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Göte Jonsson (m), Helge Klöver (s), Ella Johnsson (c), Karl-Gustaf Mathsson (s) och Bonnie Bernström (fp).

Reservation

Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Arne Nygren (s), Lilly Bergander (s), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Helge Klöver (s) och Karl-Gustaf Mathsson (s) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 3 med "Utskottet vill" och slutar på s. 6 med "av utskottet" bort ha följande lydelse:

Rättssäkerhetsaspekterna tas upp i alla motionerna. I motion 2127 godtas att det blir möjligt att utfärda dom i förenklad form i den utsträckning som har föreslagits i propositionen; motionären anser dock att vissa begränsningar i tillämpningsområdet som departementschefen har förordat i motiveringen till förslaget bör komma till uttryck i lagtexten. I motion 2147 godtas en viss utvidgning av möjligheterna att använda förenklad dom. Motionären anser dock att domstolarna inte skall få utfärda förenklad dom när påföljden bestäms till fängelse eller överlämnande till särskild vård. I motion 2146 hävdas att förslaget bör avslås eftersom det innebär avsteg från den grundläggande principen i svenskt rättsväsende att den enskilde och allmänheten genom domskälen skall kunna få reda på och kunna kontrollera hur rätten kommit fram till domslutet. I motion 2148 framförs liknande synpunkter.

Utskottet vill *inledningsvis* fästa uppmärksamheten på att det som en grundläggande princip i svenskt rättsväsende sedan länge har gällt att domstolarna är skyldiga att motivera sina avgöranden. Att denna princip upprätthålls är enligt utskottets mening utomordentligt angeläget; att så sker är nämligen en förutsättning för att allmänheten skall ha insyn i domstolsverksamheten och för att den enskilde skall kunna hävda sin rätt. Att ge avkall på denna princip kan också medföra att förtroendet för domstolarnas verksamhet minskar. Upprätthållandet av denna princip för de allmänna domstolarnas del har också en betydelsefull effekt beträffande rättsskipning och rättstillämpning inom andra domstolar och övriga samhällsorgan med sådana uppgifter.

Domstolarna har redan i dag vissa möjligheter att underlåta att motivera sina avgöranden, och det finns naturligtvis situationer då en viss utgång framstår som så självklar eller odiskutabel att det knappast finns något behov av att den uttryckligen motiveras.

Förslaget i propositionen innebär att domstolarna – när gärningen är erkänd – inte skall behöva motivera sina avgöranden bl. a. när påföljden bestäms till fängelse i högst sex månader, överlämnande till särskild vård, skyddstillsyn och villkorlig dom.

Fängelse är den mest ingripande påföljden i vårt rättssystem, och enligt utskottets mening kan det inte med fog hävdas att en dom på fängelse någonsin är så självklar eller odiskutabel att domskälen kan undvaras.

Överlämnande till särskild vård är en samlande beteckning för påföljderna vård enligt barnavårdslagen, vård enligt lagen om nykterhetsvård, slutet

psykiatrisk vård, vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda och öppen psykiatrisk vård. Enligt utskottets mening är det uppenbart att det är en utomordentligt grannliga uppgift att avgöra om någon skall bli föremål för någon av dessa påföljder. De kan också vara synnerligen ingripande för den enskilde. Utskottet anser således att de motiv som bär upp kravet på att domstolarna skall motivera sina avgöranden gör sig mycket starkt gällande i fråga om dessa påföljder.

Vad som nu har sagts om påföljderna fängelse och överlämnande till särskild vård gäller inte i lika hög grad skyddstillsyn och villkorlig dom. Även dessa påföljder kan dock vara mycket ingripande för den enskilde, och om den som dömts till skyddstillsyn eller villkorlig dom återfaller i brott kan det vara avgörande för påföljdsvalet vid återfallet hur domstolen har diskuterat i den tidigare domen.

Sammanfattningsvis finner utskottet således att förslaget i propositionen innebär så långtgående avsteg från den grundläggande principen att domstolarna är skyldiga att motivera sina beslut att det, såsom yrkats i motionerna 2146 och 2148, bör avslås.

Utskottet vill dock tillägga att det är angeläget att möjligheterna att förenkla domskrivningen inom ramen för gällande rätt tas till vara, t. ex. genom ett kortare skrivsätt. Vad det då snarast blir fråga om är, som departementschefen anför, att söka ändra attityder inom främst domarkären. Härigenom bör man på sikt kunna uppnå rationaliseringsvinster och – vilket inte är minst viktigt – för den enskilde mera lättillgängliga domar. Utskottet noterar med tillfredsställelse det arbete som härvidlag bedrivs inom Sveriges domareförbund.

dels att utskottets hemställan bort ha följande lydelse:

att riksdagen med bifall till motionerna 1980/81:2146 och 1980/81:2148 och med avslag på motionerna 1980/81:2127 och 1980/81:2147 avslår proposition 1980/81:175.

Särskilt yttrande

Hans Pettersson i Röstånga (fp) och Bonnie Bernström (fp) anför:

I motion 1980/81:2147 hävdas att det inte bör få finnas möjligheter att utfärda dom i förenklad form när påföljden bestäms till fängelse eller överlämnande till särskild vård: de frihetsberövande påföljderna innebär nämligen så långtgående ingrepp från staten mot individen att skälen för dem alltid bör redovisas tillfredsställande. Genom utskottets uttalanden i lagstiftningsärendet har det klarlagts att domstolarna skall utfärda dom i förenklad form endast då utgången framstår som självklar eller odiskutabel. Således skall uttryckliga domskäl kunna undvaras endast i sådana fall då parterna och allmänheten på annat sätt utan svårighet kan förstå och skaffa sig kunskap om vilka motiv som har föranlett domstolen att välja en viss

påföljd. Genom den restriktiva tillämpning som utskottet sålunda har förordat anser vi att syftet med motionen har tillgodosetts och vi godtar förslaget i propositionen.

Vi vill i detta sammanhang framhålla att det av utskottets överväganden följer att domar i förenklad form -- oavsett påföljdsvalet -- endast skall få utfärdas i mål av jämförelsevis enkel beskaffenhet och där det inte råder någon tvekan om den rättsliga bedömningen eller om vad ett erkännande omfattar. Detta sammanställt med vad som tidigare har sagts om vikten av uttrycklig motivering av påföljdsvalet måste innebära att möjligheten att använda dom i förenklad form blir starkt begränsad, särskilt när det är fråga om allvarligare påföljder.

